

FDI 81

94(397)

FDI 81

94(37)

BUZOIANU G.T.

CUGETARI ASUPRA POPOARELOR

CARTAGENA ȘI ROMA

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
EUROA

1790 F.D

1189

AMOR IS ANGELO

1189

Cartagena și Roma

După înfrângerea lui Phyrus, Roma nu mai putea trăi de cât cu condiția de a nimici ori ce putere ce i s'ar fi ivit în cale.

Pusă două clipe în pericol de Samniți și de Phyrus, ea câștigă forțe noi. O dorință nestrămutată îndrepta acum ambiția Romanilor peste văi și munți, peste valurile întinsei mări.

Nimic nu o mai putea reține. Pofta de cuceriri devenise un element de viață tot

atât de necesar pentru cetățeanul roman, ca și pâinea de toate zilele.

De pe marginele frumoasei și încântătoarei Italii Romanii întrevedeau nu mai puțin încântătoarele țărături ale Greciei. Acolo ei auzeau un șgomot depărtat, ce venea despre întinsul răsărit, și produs de sutele de limbi, ce nu se cunoșteau una pe alta. Era mulțimea de popoare asiatice puse în stare de vrăjmășie de domnia unor satrapi vanitoși și sanguinari.

Tarentum, Sybaris și Croton, precum și toate celelalte mărgăritare ale comerțului elen din Grecia mare, erau acum în mâna lor. Orologiul grecesc începea să se înconvoaie, pe când Romanii înaintau mereu spre sud, împinși de acest sentiment de mândrie care ridică cu atât mai mult pe învingător în ochii lui proprii, cu cât învinsul sau învinșii au fost niște adversari de temut.

În fața portului Rhegium, dincolo de Fretum Siculum (astăzi strâmtoarea de Messina) începea țărutul sicilian, care se pier-

dea spre Apus în bruma valurilor albastre ale Mediteranei.

Și dincolo, pe țărmul apropiat, la o asvârlitură de săgeată, sub lumina strălucitoare a soarelui Mediteranei se ridicau sute de cetăți înfloritoare, ca : Messana (Messina) și Tyndaris, apropiate și parcă gemene ; apoi Catana calchidică, patria legislatorului Harondas și renumită pentru grânelor ce producea ; apoi Syracuse cu templele ei descrise de Ciceron cu atâta măiestrie, cu împrejurimele ei atât de frumoase, cu comerțul ei care a dominat un moment jumătate din Mediterana, și unde se mai găsesc încă ruinele palatului lui Hieron ; Syracuse cea frumoasă și veșnic întinerită de valurile verzi ale Mediteranei, cetate care rezistase la atâtea atacuri fără să-și încline fruntea ; apoi, în fine, o mulțime de alte orașe mai mici, dar tot atât de înfloritoare... Toate aceste orașe străluceau de frumusețe și de bogăție. Ele surâdeau, privind pe valuri, și nu se temeau încă de pericolul ce le

amenința și care, de astă dată, se afla la doi pași.

* * *

Patruzeci și unu de ani durase lupta dintre Greci și Cartaginezi în Sicilia. Grecii le luase înainte. Pe când Cartaginezii își consumau timpul să-și stabilească dominația asupra Berberilor din Nordul Africei, emigrația greacă se scurgea ușor și fără sgomot în basinul anterior al Mediteranei, se constituia în orașe și porturi, ocupa coastele Galiei de sud, ale Italiei și înconjura insulele. Odată întăriți în Nordul Africei, Cartaginezii începură a înfrunta marea. Un conflict între cele două popoare, de o potrivă comerciante, era deci inevitabil.

În apele portului Masalia fu prima ciocnire și înfrângerea Masalioților prima victorie.

În Sicilia însă lupta dură mult: peste patruzeci de ani. Orașele Siciliei fură cucerite și recucerite de patru ori. Singură Syracuza a putut rezista; iar după patru-

zeci de ani Cartaginezii și Grecii căzură la pace și Sicilia fu dată pe din două.

De pe țărnul opus, soldatul Roman privia cu râvnă frumoasele câmpii ale insulei și, încredințat că acel pământ îi aparține, se prepara de luptă.

Cele două rase

Istoricul german Scherer ne arată că Roma și Cartagena se cunoșteau cu mult înainte de războaiele punice. Această idee o arată și Polibiu. Se vorbește chiar de niște anume tractate maritime, spre a zice astfel, între cele două cetăți, dar faptul nu se documentează. Cartagena nu e mai bine cunoscută, decât din timpul războaielor punice care au și nimic-it-o.

Romani încă nu o întâlniseră în calea lor

și nici că avuseseră timpul să se ocupe de dânsa. Ea comanda încă Mediterana occidentală, fără a fi supărată de nimeni și până acum nu cunoscuse alt rival demn de dânsa de cât pe Greci, nu mai puțin aprigi și în ceea ce privește comerțul și navigația, cât și războiul.

Acum însă Cartagena, care ocupase o bună parte din Sicilia și care amenința pe cealaltă, vede ridicându-se în fața ei figura athletică și hotărâtă a Romanului.

Momentul este solemn. De sigur este cel mai solemn din întreaga istorie antică.

Era vorba de a se ști, care din doi va birui. Ca să trăiască împreună era cu neputință. Nici unul nici celalt din cele două popoare nu puteau pricepe așa ceva. Pentru Romani Cartagena era o piedică ce li se punea în cale. Piedica trebuia înlăturată, nimicită, și Cartagena a fost în adevăr micită.

În nesfârșitul și încă nepriceputul lanț al evenimentelor istorice, sunt fapte a căror însemnătate hotărâtoare scapă cugețării omenești. Sunt fapte și evenimente a-

supra cărora critica, cea mai stăruitoare, nu a putut zice cuvântul satisfăcător.

Exterminarea Cartaginezilor de către Romani, în faimoasele războaie punice, este unul din aceste evenimente.

Se înțelege ușor, ca în istoria antică mai cu seamă două popoare să se vrăjmășească și să se lupte în modul cel mai crunt. Mobilul acestor lupte, care abundă în evul antic mai mult decât ori când, este ușor de înțeles. El se rezumă în faimoasele vorbe: „Lupta pentru traiu“. În războaiele punice însă, cauza care le-a determinat este mai puternică de cât această maximă.

Intre Romani și Cartaginezi nu era numai vorba de întâietate, care nu e altceva de cât una din multiplele forme ale luptei pentru traiu. Era ceva mai mult: era o luptă de rase.

Romanul reprezenta pe Arianul pur, neatins încă de virusul ucigător al semitismului, pe Arianul generos și mândru, iubitor de idei mari și frumoase, plin de simțul autorității și simțindu-se deja stăpânul

omenirii. Ca atare, el înțelegea viața cu totul altfel de cum se înțelesese până acum de celelalte rase.

Cartaginezul era reprezentantul unei rase putrede și putrezite, a cărei viață se scurgea de veacuri uitată în ignominia cugetării înguste a traiului pe scoteala altuia. Exploatator, prin urmare și venal, seducător la nevoie, ignobil mai întodeauna, rebel, când întrevedea speranța de a ridica capul, docil și încovoiat când o sabie era atârnată deasupra capului său, crud până la bestialitate, trăind într'o imoralitate desăvârșită și incapabil de a cunoaște sentimentul milei și al generozității.

Intre aceste două popoare, care reprezentau două rase atât de deosebite, pace sau înțelegere nu putea fi.

Se dă prin urmare o luptă între două rase, ale căror instincte erau diametralmente opuse, o luptă, din care cel învins trebuia să nu mai scoată nici odată capul la lumina vieții.

Ceeace s'a întâmplat.

Nordul Africei

În imaginația lor fecundă și aprinsă, Arabii au asemănat Marocul, Algeria și Tunisia cu o insulă, coprinsă la Nord și Est de Mediterana, la Vest de oceanul Atlantic, și la Sud de „Marea“ de nisipuri, El-Saharah.

Cele trei ținuturi coprinse în această regiune sunt numite de Arabi *Maghreb-el-Adna* (apusul cel mai apropiat), pentru Tunisia, *Maghreb-el-Uost* (apusul cel din mijloc)

pentru Algeria și *Maghreb-el-Aksa* (apusul cel mai depărtat) pentru Maroc; iar întregul ținut se găsește scris în cărțile lor sub denumirea de *Gezirat-el-Maghreb*, cuvânt care însemnează „insula occidentală“.

Și imaginația arabă nu este cu totul fantastică, pentru că, în adevăr, acest ținut se detașează în mod desăvârșit de restul continentului african. Totul îl deosebește de rest. Intre Atlas și Mediterana solul este european, clima europeană, producțiunea în genere europeană și cu timpul chiar moravurile și civilizația europeană vor domina în aceste ținuturi. Africa cea adevărată, Africa neagră, pustie sau sălbatică, începe tocmai dincolo de Atlas.

Intre regiunea Tell și coastele de Sud ale Italiei și Spaniei nici o deosebire, afară doar—și aceasta pe alocurea—o mică deosebire de temperatură. Incolo, aceleași râuri, cari șerpuesc printre munți și coline, aceleași câmpii înverzite, aceleași păduri de măslini, lămâi și portocali, și mai aceleași plante și animale.

1790

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
TURDA

Între cele trei ținuturi, Marocul, Algeria și Tunis, nici o linie de despărțire naturală. Din punctul de vedere fizic, ele formează un tot omogen și compact. Sunt ținuturile Atlasului, făurite și stăpânite de dânsul. Ramurile lui se întind până la Mare, în ondulațiuni grațioase, proiectând dealuri și văi proprii la orice cultură. Unele din aceste dealuri se pierd în luncile formate de văile deja largi, altele însă se opresc în țărmul mării, proiectând golfuri adânci, pe unde se vor stabili înfloritoarele porturi punice.

De la țărmul mării și până la picioarele Atlasului se întinde regiunea numită de arabi *Tell*, unul din ținuturile cele mai roditoare din lume. Litoralul este mai pretutindeni înalt și predomină valurile mării mediterane. Presărat de golfuri ademinitoare, pe coastele Tunisului și Algeriei, el devine stâncos și sălbatic pe coastele Marocului.

Spre miazăzi, de la piciorul Atlasului, începe regiunea înaltă a platourilor, care se întind pe o fâșie mai îngustă, paralel cu re-

giunea Tell. Aici este lăcașul păstorului arab, care trăiește într'o armonie perfectă cu Berberul îmbătrânit de vremuri și de nevoi. Au uitat de mult și unul și cel'alt furia și vrăjmășia de odinioară. Sub acoperișul Coranului dominator, Berberul și-a adăpostit viața prin scorburile Atlasului, cerând pământului hrana de toate zilele, iar Arabul privind cu nesațiu marea cea galbenă, ce se întinde spre miazăzi, ca și când o amintire scumpă a vieții de odinioară l-ar atrage în mijlocul valurilor mișcătoare de nisipuri.

...este înălțat de o armonie perfectă
 cu Herbertul înălțat de venirea și de
 nevoi. Așa uita de unu și celălalt
 în viața și viața de odinioară. Sub sco-
 țorul Cornului dominator, Herbertul și-a
 răsturnat viața prin scoțurile Atlasului
 când pământului înțina de toate zilele
 iar Atlasul trăind cu neașteptarea cea
 răsturnă, ce se înfunde spre mixajul, ca și
 când o mână scumpă a vieții de odini-
 oară - în strige în mijlocul valurilor miș-

Origina Cartaginei

Puține din ținuturile globului au fost ur-
 site să vadă atâtea năvăliri, atâtea războaie
 lungi și exterminătoare ca această regiune.
 Și dacă este adevărat că istoria nu e alt-
 ceva de cât o imensă succesiune de ta-
 blouri, apoi de sigur că regiunea Atlasului
 oferă panorama cea mai bogată. Nu se
 știe și nici că s'ar putea preciza epoca
 când s'au stabiliit aici cele dintâi popoare,
 Se știe numai atât, că cei mai vechi locui-

tori ai Africei de Nord au fost Berberii, reprezentați astăzi prin Cabili.

O parte din aceștia, Iberii, au trecut în Spania, poate chiar înainte de ruperea istmului de la Gibraltar; o altă parte a trecut în pustie și au înaintat până la Sudan; aceștia sunt reprezentați astăzi prin Felachi suu Peulhi¹⁾; iar restul trăiesc încă retrași, amestecați cu Arabii, sau separați de dânșii, prin văile, dacă nu mai bine, prin scorburile Atlasului.

Berberii își alcătuiseră prin aceste ținuturi, de o fertilitate admirabilă, o viață liniștită și fericită. Nevoia de hrană, care a fost în toate timpurile motivul de căpetenie al tuturor năvălirilor și al tuturor războaelor de exterminare, nu s'a simțit nici odată în regiunea berberă.

Această epocă de fericire încetează către anul 1880 înainte de era creștină.

După trecere de vreme—și vreme îndelungată—liniștea de veacuri a popoarelor

1) *General Faidherbe. Les Peulhs.*

berberice a fost turburată de unul din acele evenimente istorice, atât de frecvente în istoria neamurilor, mai cu seamă în istoria antică.

O ceartă, o neînțelegere, un mic și neînsemnat interes de partid, o patimă poate, sau chiar o dorință, a determinat o emigrație.

Frumosul oraș Tir, înfloritor și prosper prin industria și comerțul său, dominând peste depărtatele și abia întrevăzutele mări, trimite o colonie... trimite nu e tocmai cu-vântul... face să plece, gonește din sânul său, pe fruntașii partizanilor vrăjmași. Aceștia iau cu dâșii o parte din bogățiile lor și se avântă pe malurile Mediteranei. Navigatori consumați, acești tirani înaintară spre Vest, căutând un loc propriu, unde să se stabilească. Ei cunoșteau de sigur țărmul Africei, căci, cu mult înainte de dâșii, alte colonii feniciene se fundase pe acelaș țărm.

Las la o parte legenda Didonei și anachronismul lui Virgiliu și urmez calea na-

turală a evenimentelor. Mica colonie debarcă pe un colț înaintat în mare, spre Apus de Tunis și cei câțiva tyrani devin în scurtă vreme stăpâni. Apoi, cu tenacitatea caracteristică a semitului, ei încep a-și întinde dreptul de stăpânire. Astfel cunoscuta și reductabila Carthago „*Kiriath-Hadeschal*“ fu înființată.

Comerțul lor

Inteligenți — Semiții au fost totdeauna mai inteligenți decât vremea în care au trăit — astuți, la nevoie târători, vicleni de deasemenea, cruzi — de o cruzime fără seamăn când s'au simțit puternici — Cartaginezii știură în scurtă vreme să se ridice și să se întărească în Nordul Africei, în Spania, în Mediterana și chiar în Sicilia. Și dacă nu întâlneau în calea lor spada romană, ei ar fi continuat încă multă vreme

a fi stăpâni pe toate bogățiile popoarelor cunoscute pe acea vreme.

Subjugaseră pe Berberi.

De la Tunis și până la Capul Palmelor, de o parte și de cealaltă a Atlasului, popoarele, descrise de Herodot, Diodor și Strabo cu numiri fantastice, erau sclave Cartagenei. Și atâta groază inspirase într'însele în cât „chiar fiarele sălbatice fugeau când se apropiau Cartaginezii“.

Toate produsele Berberilor, toate bogățiile lor, mergeau la Cartagena. Ei, Cartaginezii, erau exploataorii Africei și Mediteranei. Ei erau de altfel curtierii tuturor popoarelor cunoscute. Sistemul lor comercial era cu desăvârșire exclusiv. Ca să împiedice orice urmă de concurență, nu alegeau mijloacele. Nimeni, afară de dânșii, nu cunoșteau căile care duceau în interiorul Africei, de unde aduceau dinți de elefant, praf de aur și curmale; acelea care duceau la insulele Casiteride — Sorlinge — unde exploatau cositorul, sau în fine acelea, și mai misterioase, ale mării Baltice,

de unde luau chihlibarul galben. Intermediarii străini erau sistematic înlăturați, de teamă să nu fie trădați. Se povestește că odată o navă romană urmărea o navă cartagineză. Pentru ca să ascunză drumul Romanilor, navigatorii cartaginezi preferară să intre printre stânci și să piară în valuri până la cel din urmă.

În Cartagena, și prin celelalte orașe punice, se aflau ateliere vaste, unde se fabricau toate sau mai toate produsele de manufactură cunoscute pe acele vremuri. Toate aceste produse însă erau opera altor popoare, în special a Egiptenilor și a Asirienilor. Ei le copiau, le prefăceau și cum spiritul lor nu tindea de cât la vânzare cât de multă, cum nu posedau nici cel mai mic simț de cinste, produsele ieșite din atelierele lor erau totdeauna bastarde și false ca orice contrafacere.

Nu aveau de cât o singură grijă: să ucidă orice concurență și să întindă cât mai mult cercul explorațiilor și târgul de vânzare. Numai pe coasta marocană aveau

peste 300 de stabilimente comerciale ale lor proprii și cunoscute numai de dâșii. Toate bogățiile sârmanilor Berberi din aceste ținuturi se scurgeau în comptuarele din aceste așezăminte, în schimbul unor fabricate false, pe care le prețuiau cu greutatea aurului. Aceste produse le vindeau apoi altor popoare cu prețuri fabuloase. Nu se dau înapoi de la nici un fel de trafic. Comerțul cu sclavii din Africa era practicat pe o scară întinsă. Insulele Baleare, precum și Iberii din Sudul Spaniei, au plătit multă vreme tributul lor de fete tinere, pe care Cartaginezii le vindeau prin porturile Egiptului și Asiei. Acela care ar fi pricinuit o piedică pentru năvile cartagineze, ori s'ar fi opus cumva vre-uneia din dorințele lor, își avea moartea în față și putea fi sigur de dânsa.

Un Shylock, pe care Shakespeare nu va fi în stare să-l descrie, în toate amănuntele lui,—iată adevărata caracteristică a acestui popor.

Timp de veacuri popoarele berbere su-

feriră un jug odios. De sute de ori au încercat să se revolte și tot de atâtea ori s'au speriat de o îndrăzneală atât de nemai auzită.

Cartagena domnea peste o parte bună din sfera pământescă cunoscută și domnia ei, urgia ei, era suferită de milioane de suflete.

Cartagena nu putea domni și nu putea trăi altfel. Rasa, sângele comanda. Și la voința misterioasă a sângelui cine se poate opune ?...

* * *

Și totuși, cercetând bine istoria acestui popor, dăm peste o tristă și îndurerată istorie. Un șir lung și neîntrerupt de dorinți neastâmpărate și nici odată potolite, de cruzimi de bestie și de sacrificii oribile, de ură, vrăjmășie și groază, de războaie și dezastre ; iar dacă, în răstimpuri, obosiți de luptele cu vrăjmașii naturali, își acordau câte un moment de pace era pentru a se sfâșia ei între ei.

Nu se cunoaște în decursul veacurilor ceva analog.

Născută în umilire, târându-se în fie-ce moment, spre a nu fi strivită, mica colonie căuta să câștige câte o bucățică de teren, pe care, după exemplul aborigenilor, voiau să-l cultive, de și ei nu cunoșteau încă propriu zis agricultura, cel puțin nu o practicasă. Este știut că Semiților nu le place munca câmpului.

Au trebuit două sute cincizeci de ani de lupte îngrozitoare, lupte de acelea cari zvârcolesc întreg sufletul omenesc, pentru ca să-și poată atinge ținta. Dar, odată ajunși aici, răzbunarea și cruzimea lor nu mai cunosc margini.

Ceeace au suferit popoarele din Nordul Africei, de la acești năvălitori, nu s'a scris, abia dacă se presupune.

O singură clipă a fost de ajuns spre a da totul la lumină.

Pofta lor era nețărmurită.

Stăpâni peste o bună parte din pământul cunoscut, ei se și întrebau, pentru ce

n'ar stăpâni tot și, pentru ca să atingă această țintă, se credeau destul de puternici.

Salustiu exagerează, spun unii. Eu zic că Salustiu nu dă de cât o slabă, foarte slabă idee, despre caracterul acestui popor care a dispărut, fără a lăsa în urma lui nici o urmă.

Nu s'a cunoscut, chiar în istoria antică vre-un eveniment atâta de îngrozitor. Nu se știe ca, în urma unui războiu, un popor întreg să fie distrus în așa mod, în cât în vecii veilor să nu se mai vorbească de dânsul, altfel de cât ca o amintire unică în paginile Istoriei.

Armata

Ceea ce iarăși este unic în istorie, este că acest popor nu și-a creat o civilizație în largul înțeles al cuvântului. Pentru ei, câștigarea unei bătălii era o trebuință, cucerirea unei țări o trebuință, nimicirea unui popor o trebuință, și fie-care din aceste trebuințe erau mai dinainte calculate și debătute din punctul de vedere al câștigului ce aveau să tragă.

Când aveau în fața lor un protivnic de temut, ei se pregăteau să-l combată; dar, înainte de a se începe lupta, oportunitatea

ei era discutată, în consiliul „celor o sută“ din punctul de vedere al interesului.

Odată această oportunitate stabilită, Cartaginezii se pregăteau. Se trimiteau ofițeri competenți, câte odată chiar comandanții, însoțiți totdeauna de senatori, prin diferite țări cunoscute, și recrutau pe mercenari. Ofițerii erau însărcinați cu grija de a alege trupe bune, iar senatorii cu aceia de a stabili solda ce trebuia să se plătească atât soldaților cât și ofițerilor.

Ligurii din Sudul Franței, Cantabrii, Lusitanienii și alți Iberi din Spania, Cariani, Lidieni și Capadociani din Asia, Greci, Numizi, Libieni și Negri, formau armatele cartagineze.

De obicei Cartaginezii formau așa numitul corp de elită, care nu ieșea la luptă decât în momentele de mare primejdie. În războiul inexpiabil, condus de geniul lui Amilcar Barca, acest corp a salvat Cartagena, luptându-se în contra mercenarilor înzecit mai numeroși.

Libienii—Africanii—sau mai corect Ber-

berii din Tunis și Tripoli, formau mai adeseori grosul armatelor cartagineze. Iberii din Spania, tot Berberi și ei, îmbrăcați în frumoasele lor haine albe, se recunoșteau de departe prin săbiile lor enorme, pe care le mânuiau cu cea mai mare ușurință. Alături de dânșii, Galii formau un contrast izbitor cu pavăzele lor mari și cu spadele lor scurte; iar luptătorii din Baleare erau renumiți prin agilitatea cu care mânuiau praștia. Numizii, îmbrăcați cu piei de leu sau de pantere, constituiau cavaleria ușoară. Luțeala cu care atacau, se retrăgeau și se reîntorceau iarăși la atac, era cunoscută și apreciată de Romani, mai cu seamă în primele răsboaie punice.

Imitând pe Greci și pe Egipteni, Cartaginezii introduseseră în armatele lor și elefanți, cu cari de altfel Romanii se familiariză în scurtă vreme. Grecii formau în genere porțiunea inteligentă a armatelor Cartagineze; ba câte odată aveau chiar comanda supremă, de și, în genere, această comandă o aveau Sufeții.

La un moment dat, toate aceste trupe soseau din cele patru unghiuri ale lumii și treceau prin portul Cartaginei, ca ori ce balot, după ce se înscria numele cohortelor, din fie-care nație, numele comandantului ei și prețul cu care fuseseră angajate.

Lupta—întâia luptă serioasă—cu Masalioții, puternica colonie greacă din Mediterana, a fost mai întâiu desbătută, cum se desbate prin biurourile comercianților noștri o cumpărare importantă de mărfuri. Bogăția Balearelor a hotărât oportunitatea luptei și prestigiul Masalioților a fost distrus în apele Mediteranei.

Cartagena n'a cunoscut prieteni în cele câteva veacuri cât a trăit.

Prieteni nu-și erau ei înșiși unii altora. Sentimentul acesta, desvoltat la toate popoarele arice, din cea mai adâncă antici-tate, era necunoscut la dânșii. În consiliul celor o sută, al fondatorilor Cartaginei, după cum se întitulau, și care conduceau destinele ei, domnea veșnic ura, invidia și vrajba. Nu era permis nici unuia să se ri-

dice mai presus de ceilalți. Sufeții își aveau partidele lor și sufeții conduceau războiul. Invingător, sufetul era săpat, ba câte odată nimicit, pentru ca să nu aibă timp să capete afecția poporului și a nu se ridica, printr'însa, peste ceilalți.

Invins, el era crucificat.

Astfel familia Magon se ridică pe ruinele popularității lui Malchus care la rândul lui devine popular, deci temut mai întâiu, odios mai în urmă, iar în cele din urmă bătrânii senatului îl consideră ca pe un vrăjmaș, care tinde să aservească patria!... În realitate însă ei nu voiau cu nici un preț să aibă un șef care să le impună voința lui.

Ei, despoții cei mai desăvârșiți, aveau groază de despotism.

O oligarchie plutocratică guverna Cartagena.

Religia

Totul deosibește pe acest popor de celelalte popoare din vechime. Nici un sentiment frumos, nimic din ceea ce ridică sufletul către orizonturi mai senine. Pictura lor nu se reprezintă de cât prin niște imagini primitive și desgustătoare. Ei întrebuițau culorile cele mai bătătoare la ochi și câte odată, spre a-și ascunde frica ce simțeau în fața unni pericol, își ungeau buzele și obrajii cu roș. Sculptura lor se re-

ducea la niște idoli monstruoși și desguștători.

Negustori în cea mai strictă accepție a vorbei, toată cugetarea lor se concentra la câștig. Imaginația lor era prea acaparată de traficuri, pentru ca să mai aibă timp să se dedea la speculațiuni estetice. Nu se poate ști, cu preciziunea trebuincioasă cercetărilor moderne, arhitectura templelor ridicate de Cartaginezi în Cartagena, precum și prin celelalte orașe punice din Africa, Sicilia, Sardinia și din sudul Spaniei, și care au trebuit să existe în timpurile lor de splendoare, pentru că n'a rămas nici o urmă dintr'ânsele. Războiul cu Romanii a fost atât de îngrozitor, în cât, cu sfârșitul ultimului războiu punic, s'a zis și ultimul cuvânt despre Cartagena și Cartaginezi. Scriitorii contemporani ne semnaleză numai că în Sicilia a existat faimosul sanctuar ridicat în onoarea zeiței Astartea, apoi templul lui Eșmun și Baal Ammon în Sardinia, și apoi acela al lui Melcart la Gades, în Spania, lăsând la o parte templele din Cartagena

însași. Modul însă cum erau construite aceste temple, arhitectura lor, nu se poate preciza.

Tot ce se spune și se tipărește în astă privință în zilele noastre, nu este alt ceva de cât rezultatul unei deducțiuni, produs mai mult al fantaziei de cât al realității.

Religia lor moștenită de la Fenicieni, părinții lor, s'a păstrat până în ultimul moment, aceiași : oribilă, nimicitoare, sanguinară.

Moloch, numit și „Baal Ammon“ de scriitorii Greci, e o imitație după Jupiter Ammon al Egiptenilor — traduc : „Baal arzătorul“ — și identificat cu Cronos al Grecilor și Saturn al Romanilor, constituia vârful unei piramide politeiste, care forma trinitatea religioasă a Fenicienilor și care se adora întocmai și la Cartaginezi.

Acestui zeu i se ridicase o statuă enormă de bronz. Statua reprezenta un colos de metal, cu două coarne imense, iar în pântecul său enorm era loc gol, unde ardea focul și unde se aruncau victimele. Când un pericol amenința patria, aceasta însemna

că zeul monstru era înfuriat și mânia lui trebuia potolită. Monstrul însă nu se mulțumia nici cu fructe, nici cu păsări, nici cu animale. Ii trebuiau copii și încă nu orice fel de copii. Se alegeau cei mai robuști, cei mai tari, cei mai bine conformați. Părinții, alegeau ei înșiși victimele și le alegeau cu o grijă deosebită. Altfel, furia zeului puternic s'ar fi mărit încă și mai mult. N'avea el ce face cu copii rachitici.

Numărul victimelor creștea în raport cu gravitatea pericolului. Odată aduși în fața monstrului, copiii așteptau, până ce focul ardea metalul până la alb, apoi unul câte unul erau aruncați în mijlocul pântecelui arzător.

Alături de Moloch, Cartaginezii adorau pe Tanit (Astarteea a Fenicienilor), zeița Lunei a cărei emblemă era cornul de lună. Tanit ocupa în panteonul punic locul de onoare, înaintea chiar a lui Moloch. Tanit se prezenta și se adora sub diferite forme, la diferitele popoare semitice.

Când avea idei funebre se numea *Taaut* ;

când inspira voluptatea i se zicea *Zarpanit*. Sub aceeași formă era adorată la Ninive sub numele de *Istar*, la Sidonieni sub acela de *Astartea* sau *Astoreh*, la Chananeani sub numele de *Aschera* (soția pasionată) și la Cartaginezi sub acela de *Sala* sau *Salaambó* (întristata)...

Baal este principiul fecundității universale, producătorul tuturor ființelor de pe pământ. El este soțul zeiței generatrice.

Când se revărsau apele Libanului peste holde și câmpii, atunci zeul amorului a toate producător își vărsa sângele pentru fericirea și îndestularea oamenilor.

Cât dura vărsarea, lumea era cufundată în doliu și de la o parte la cealaltă a țării se întindea peste toți o orgie de țipete sfâșietoare, ca semn de durere și de gratitudine pentru zeul care se imolase. Acestea toate sfârșiau în ziua când apărea luna nouă.

Preoții dau atunci semnalul, căci zeul iubit reînviase în cer; iar în altarul zeiței apărea piatra „femenină“ simbolul fecundității zeiței.

În această clipă tristețea înceta spre a face loc unei veselii generale. Și, după cum durerea fusese împinsă până la cel din urmă paroxism ¹⁾, veselia îi lua acum locul și se deslănțuia cu acelaș paroxism până la comiterea actelor celor mai reprobabile. Mulțimea de bărbați și femei fugeau în pădurea sacră, unde se dedeau la deboșeria cea mai desfrânată. Când pădurea era plină, desfrânarea se revărsa peste câmpii și se întindea până în stradele orașului.

Astfel au înțeles Semiții credința în D-zeu. Abstenența, postul și rugăciunea, se traduceau la această seminție prin țipete și lovituri ce-și dădeau fiecare. Erau unii care, în delirul destrăbălat al mulțimei, mergeau până acolo în cât își rupeau membrul generator și astfel, plini de sânge, fugeau țipând pe strade până ce intrau în prima casă ce întâlneau cu ușa deschisă. Aici erau îmbrăcați cu haine de femeie și și considerați în restul vieței ca martiri.

¹⁾ Pompejo Gener. op. citat.

Literatura

Idealul la care tindea orice Cartaginez adevărat era bogăția și, ca să atingă acest ideal, nici o cale, nici un mijloc, nu era cruțat. Astfel fiind firea însași a acestor oameni, se înțelege că cruzimea lor îns-păimânta lumea. Pe timpul războiului așa numit inexpiabil, mercenarii trimiși la Sicca, spre a li se plăti solda ce trebuiau, să primească conform contractului, vor întâlni în calea lor lei țintuiți pe cruci, și se

vor opri în loc îngroziți, ei cari își petrecuseră viața în războaie și care prin urmare nu cunoșteau, nici spaimă, nici groază.

Stăpân absolut pe cea mai frumoasă și mai bogată bucată din pământul Africei, stăpân pe cele două cline ale Atlasului, stăpân în cele din urmă și peste insulele „ascunse“ ale Mediteranei, el se dedea cu delicii la fericirea de a trăi din munca și sudoarea popoarelor subjugate.

Nici o scriere n'a rămas de la dânșii. S'a crezut, nu numai că nu aveau darul de a scrie istoria lor proprie, dar că nici nu voiau a scrie ceva, ca nu cumva „vrăjmașii neamului“ să nu le surprindă într'un moment dat secretul de a trăi în opulență, cu atâta înlesnire.

S'a descoperit însă, și din multe din scrierile romane s'a dedus, că Cartaginezii aveau o literatură destul de bogată, care în mare parte a pierit în anul 146 a. ch., când Cartagena a devenit o colonie romană. O parte din scrierile cartagineze s'a împărțit la diferiții regi africani amici ai

Romei; iar cele mai folositoare au fost traduse în latinește, cum, de exemplu, tratatul de agronomie al lui Magon, tradus de Decimus Silanus și din care n'au mai rămas de cât câte-va mici fragmente.

Cartaginezii aveau obiceiul de a grava pe columnele templelor povestirile întâmplărilor depărtate. Pe una din aceste columnne s'a găsit faimosul periplu al lui Hannon, relativ la călătoria acestuia pe coastele Africei, până la Guineea, și despre care am mai vorbit în studiul despre Mitul Hesperidelor. Anibal, care era și un literat de merit și un adânc cunoscător al autorilor greci și fenicieni, depusese în templul Junonei de la Crotona o inscripție în limbile greacă și cartagineză, care conținea povestirea amănunțită a tuturor fazelor războiului al doilea punic. Titu Liviu ne-a redat-o aproape intactă. Și acesta nu este singurul caz. Tatăl său Amilcar fusese și el un om învățat. Tratatul de agricultură al generalului Magon era renumit pe acele vremuri. Atât Românii cât și Grecii s'au

folosit foarte mult de dânsul. Se pare că familiile domnitoare din Cartagena țineau foarte mult să cunoască cultura popoarelor civilizate de pe acele vremuri; străduințele lor însă îmbrățișau mai mult cunoștințele practice. Tot ce nu avea de scop un câștig era sistematic înlăturat. Farmecul poeziei nu era cunoscut la acest popor. Poezia, muzica, sculptura nu aduceau nici un profit, și, prin urmare, nefiind în stare să le satisfacă lăcomia, nu aveau ce face cu ele.

Și lăcomia lor fără frâu și fără margini i-a pierdut.

Victoria reputată asupra Grecilor din Masalia îi făcură să creadă că tot cu aceeași ușurință îi vor nimici și pe cei din Sicilia. Orgoliul le închise ochii. Ei nu văzură că Masalia era o colonie izolată și totuși le ținuse piept pe mare și pe uscat timp de aproape zece ani, pe când colonia grecească din Sicilia avea împrejurul său, și mai cu seamă spre răsărit, o sumă de alte orașe și porturi, cu cari trăiau în

cele mai strânse relațiuni. Ei nu și-au dat seama că tot sudul Italiei era grecesc și că dincolo de acel zid se ridica un alt vrăjmaș, vrăjmașul cel mare, vrăjmașul care trebuia să-i nimicsască și pentru care Cartaginezii aveau cel mai mare dispreț.

* * *

Cartagena n'avea alt reazăm de cât imensa-i bogăție, bogăție grămădită în mâna unei comunități de satrapi care o guverna. Cei nobili erau cei mai bogați și dacă, afară de calități militare incontestabile, familiile Magon, Hanon și Barca erau cele mai nobile, este că erau în același timp și cele mai bogate. Fiecare din aceste familii își avea partizanii lor în ținutul Cartagenei. Intre acestea a domnit veșnic cea mai cumplită ură și mai destrăbălată vrajbă.

Bogățiile Cartagenei deci se concentrău în mâinile celor o sută de vechi, care compuneau Senatul. Statul, prin urmare, condus de acești negustori, nu era de cât o imensă bancă, care suga veniturile biete-

lor popoare berbere, îndoite sub un jug îngrozitor de greu.

*

* * *

Când Cartagena începu să fie bine cunoscută, începu și sfârșitul vieții sale.

Prima întâlnire cu Roma fu un dezastru. Geniul lui Amilcar Barca (Fulgerul) menținu ani de zile prestigiul punic și, cu toate victoriile Romanilor, Cartaginezii nu cedaseră încă locul. Dar Amilcar este părăsit. Partizanii lui închid gura în Senatul celor o sută și nu mai îndrăznesc a-l susține; iar mulțimea de mercenari, aduși în Africa spre a apăra Cartagena în contra Romanilor năvălitori, e lăsată, după încheierea păcii, în voia soartei.

În timpul acestui războiu, Cartaginezii cheltuiră atât de mult, în cât se gândeau cu groază la plata ce trebuiau să mai dea barbarilor pe care îi angajaseră în luptă. O parte dintr'înșii fură transportați într'o insulă nelocuită din Mediterana, și, sub pretext de a repara corăbiile, fură debar-

cați. Odată respândiți în insulă, corăbiile plecară..., iar barbarii muriră de foame până la cel din urmă.

Multă vreme în urmă osemintele lor se vedeau sclipind din depărtare la razele scânteetoare ale soarelui, albe lucitoare, în grămezi enorme, ca niște colosale sfărămături de marmoră.

Ca să plătească solda peste o sută de mii de soldați, după ce suportaseră atâtea cheltueli în războiul cu Romanii și după ce plătiseră încă sume enorme ca despăgubire de războiu, și mai cu deosebire după ce pierduseră mai toate posesiunile din Mediterana, lucrul ajunsese cu neputință.

Socoteala cea din urmă era departe de a fi favorabilă. Pierderile erau într'o așa disproporție cu câștigul la care erau obișnuți, în cât vocea care le-ar fi spus, că trebuiau să deschidă din nou punga deja sleită, ar fi fost primită cu urlete de fiare sălbatice.

Mercenarii fură trimiși la Sicca pentru a li se plăti. În calea lor ei întâlniră o

mulțime de lei crucificați. Ei trecură înainte îngroziți, ajunseră la locul destinat și așteptară. În loc de bani, veniră soli ca să le spună că nu au cu ce le plăti. Furioși barbarii uciseră solii, se întoarseră înapoi și impresurară Cartagena.

Fără geniul lui Amilcar, care fu chemat în grabă, Cartagena era să fie de pe atunci pierdută.

Sfârșitul

La zece ani după asta cele două puteri ale lumii antice își măsurau din nou forțele.

„Cui va rămâne Africa și marea Mediterană, pe care Romanii o și numesc „*nostrum Mare*“ ?

Era pentru întâia oară când ginta semitică se află în fața unui neam aric, hotărît de astă dată, să se nimicească, sau să ni-micească.

Spectacolul e impunător.

De o parte, semitul astut, inteligent, cum-pănindu-și toate mișcările și așteptând momentul propice ca să lovească de moarte; semitul târător și arogant, gata a-și îndoi spinarea spre a evita lovitura, îngrozitor și fără umbră de milă, când e sigur de isbândă...

De alta, arianul viguros și mândru, fără altă armă de cât conștiința forței lui și un patriotism sublim.

Fu un războiu de exterminare și poporul învins trebuia să-și piardă ori-ce urmă în istoria neamurilor.

După o ultimă sforțare — sublimă de eroism, ca orice ultimă sforțare de a trăi — Cartagena cade, și, căzând, este ștearsă din cartea lumii.

Nici o tradiție, nici o amintire, nici un monument, nici o legendă măcar nu mai amintește pe îngrozitorul popor. Nu se mai cunoaște nimic. Nu se mai vede nici o urmă. Singură istoria va prezenta ochiului viitoarelor generațiuni, într'una din nenumăratele

fețe ale imensului său caleidoscop, această viață atât de turmentată și atât de stranie.

* * *

Mai târziu, peste brazda plugului roman, vor veni alți străini, alți barbari, cari, la rândul lor, vor ucide și vor nimici. Aceștia sunt Vandalii. Ei vor forma un vast imperiu, apoi se vor folosi de dulcea adiere a zefirului mediteranian și de bogăția acestui sol bine cuvântat, și, la rândul lor, vor fi nimiciți, iarăși, fără a rămâne urme, nici tradiții.

Acum e rândul Arabilor.

Intr'un oraș din pustie se naște un om, un geniu, ale cărui precepte se transformă ca prin farmec în lege sfântă și, iarăși ca prin farmec, ridică mariadele de Arabi, care până acum se mulțumeau a străbate câmpia în lung și lat, căutând câte un loc unde crește puțină iarbă și unde să pască micile lor turme.

Și Arabii se așează prin aceste locuri, după ce au nimicit tot ce au putut nimici;

apoi, puțin câte puțin, se liniștesc și, mai târziu, la rândul lor, vor fi mai întâiu supuși, apoi subjugați.

* * *

Ast-fel, logica evenimentelor istorice nu-și găsește rostul.

Aceia cari susțin că istoria este o știință, greșesc. O imensă panoramă da, de sigur, o știință însă, ast-fel cum astă-zi se definește știința, nu.

Nu există legi cari să determine evenimentele. Nu există de cât fapte izolate, ba câte odată atât de bizare, în cât mintea omenescă pare a se îndoii, că ele au putut determina niște efecte atât de neașteptate.

O ceartă în orașul Tyr a determinat emigrarea câtorva tyriani, cari au fondat Cartagena. De aici frământări și necazuri, războaie și tot felul de calamități, de care omenirea, desigur, n'avea nevoie.

Foamea împinge pe Vandali mult mai departe de cât și-ar fi închipuit ei înșiși.

Mai târziu un om singur, cu vorba nu-

mai, determină o mișcare și o expansiune de popoare atât de puternică, în cât sgu-
duie lumea.

Care este legea care a determinat această succesiune de evenimente? Și fiind dat că evenimentele se repetă ca și zilele, dar nu se aseamănă, ce se va întâmpla mâine?

Nimeni nu știe. Nimeni nu poate ști.

Nu, de sigur, istoria nu e știință. Istoria este o artă, o artă nesfârșită — de se poate zice — un complex, o succesiune infinită de tablouri, cari se leagă unul de altul ca o rațea imensă și la care lucrează o putere ca și infinitul, pe care nu ne este dat nici să o concepem, nici să o definim.

CYRENA

CYRENA

Libya și popoarele ei

După Cartagena, Cyrena.

O istorie ascunsă încă—de se poate zice—
în tot cazul puțin cunoscută.

Intre secolul VII și al II-lea înaintea erei noastre, cele două popoare, Cartaginezii și Grecii, ambele deștepte, pricepând viața, de o potrivă inteligente, unii isteți, cei lalți violeni, și unii și alții îndrăsneți și întreprinzători, prin urmare veșnic vrăjmașe, într'un răstimp de peste cinci sute de ani, au trebuit să ajungă față în față și să lupte, dacă nu

pentru întâietate, cel puțin spre a-și menține ceiace câștigaseră.

Nu se știe care din cele două popoare — singurele cari înfruntau valurile Mediteranei pe acele vremuri — a ocupat mai întâiu una sau cealaltă din porțiunile nordice ale Africei. E caracteristică — fie zis în treacăt — această epocă fatală a fundărei mai a tuturor orașelor, care au sguđuit istoria antică. Și Roma, și Cartagina, și Byzanțiul, și Cyrena, și Masalia, toate s'au fondat mai mult sau mai puțin prin secolul VII înainte de Christ. E ceva și mistic și legendar și în acelaș timp și caracteristic în această tradiție.

Las însă legendei partea ce i se cuvine și altora plăcerea de a o desluși și a o transforma în fapt istoric. Voiu urma și eu tradiția și, conformându-mă ei, voiu stabili așezarea Grecilor în Nordul Africei, pe coasta dintre Tunis și Egipt, prin secolul al șaptelea, adică cam acum două mii cinci sute de ani.

Înainte de venirea Grecilor această regiune se numea Libya.

Ori cine ar avea dreptul să rămână satisfăcut cu această numire, dacă printr'însa nu s'ar fi înțeles de diferiții geografi și istoriografi din acele vremuri, întinderi și spațieri deosebite și nehotărâte. Astfel, prin denumirea de Libya se înțelegea de unii toată partea situată la Vest de Egipt, prin urmare și Tripolitania de astăzi și pustia Sahara, la și o parte din Sudanul oriental: Kordofan, Darfur, etc.

Libya, prin urmare, era un nume generic, un nume, care servea Europeanilor spre a denumi toate ținuturile locuite sau nelocuite din nordul Africei, ținuturi ce știau bine că există, dar pe cari nu le cunoșteau încă. De treceai dincolo de Atlas, dai peste Libya și peste Libyeni; de-ți înfundai cugetarea dincolo de oaza Barcah, era tot Libya. Ținuturile, situate spre apus de misterioasa Etiopie, făceau și ele parte tot din Libya, ba unii arată, că și sudul actualului Maroc tot de Libya ținea.

Mai târziu Libya fu împărțită, pe hârtie, bine înțeles, în *exterioră* și *interioară*. Cea dintâi coprindea mai mult sau mai puțin Tripolitania de astăzi; cea de a doua coprindea restul, adică Sahara și sudul Marocului. Aceasta se mai numea și pustia libycă, după cum cea dintâi mai purta și denumirea de Libya antică.

Se mai împărțea apoi în Libya *superioară* sau *marmarica*, ținut cuprins între Egipt și Cyrenaica și Libya *inferioară*, restul ținutului situat spre Vest și care se atinge de ținuturile stăpânite mai târziu de Cartaginezi.

Că această denumire a persistat în vechime este dovada că Romanii, până prin secolul al cincilea, au numit *Libycum Mare* partea Mediteranei, care uda acest ținut și care coprindea cele două golfuri: Syrta mare și mică.

Aceeaș nesiguranță se observă și în denumirea popoarelor, cari locuiau de vremuri neștiute prin aceste ținuturi. Ele purtau, la scriitorii vechi, numirea generică de libyeni

Tot sau mai tot ce nu era grec, roman ori cartaginez, trebuia de sigur să fie libyan. Numirea de Numidia și de Mauritania sunt de origină greacă și fac prin urmare o excepție la această regulă aproape generală.

Ar fi interesant să se știe, pentru ce scriitorii antici nu pomenesc de numele de Berber, nume cu care toate aceste popoare de rasă albă au năvălit în nordul Africei, într'o epocă când, poate, sudul Europei nici nu era locuit, și de ce a fost înlocuit cu numele de libyan, a cărui însemnătate nu se cunoaște, dar care probabil e tot de origină greacă. Căci este hotărât astăzi că aceste popoare, a căror caracteristică era blândețea, erau toate de origină berberă și că ele au populat nordul Africei, într'o epocă prea veche, pentru ca să poată fi precizată, fie chiar într'un mod destul de vag, de istorie.

Aceste popoare apoi, după cum am spus în studiul precedent, întinzându-se mai târziu spre miazăzi, au dat fatalmente peste

Negri. Pe unele locuri s'a produs chiar amestec. De aici vine mulțimea de nume de popoare în cărțile celor vechi, unde fantazia juca un rol destul de puternic, în special cu privire la popoarele libyce.

Situația fizică

Vilaietul Tripolis, cum îi zice astăzi, e de parte de a forma aceia ce se chiamă o unitate geografică. Solul său nu este același pretutindeni, și nu prezintă acea unitate capabilă de a determina unitatea politică a poporului ce-l locuește.

Litoralul prezintă o dezvoltare de vreo 2000 kilometri, și afară de coasta de vest, el se prezintă sub forma unui liman, care se întinde ca o pânză bicoloră, galbenă-

albăstrue, pierzându-se în zarea răsăritului. Pe câteva puncte nisipurile sahariene se confundă cu nisipurile Mediteranei, ca și când odată—de mult—s'ar fi cunoscut..

Interiorul regiunii este de asemenea neregulat. Mărginit și spre est și spre vest de înălțimi, el este brăzdat prin mijloc de vaste întinderi nisipoase, ultimele ghiare ale monstrului saharian. Astfel ceiace s'ar putea numi ținuturile locuibile sunt cinci. Este mai întâiu regiunea *Tripolis*, numită astfel de Greci, după cele trei orașe cari înfloreau aici, acum două mii și mai bine de ani : *Cea*, *Leptis* și *Sabrata*. Spre răsărit de aceasta, ocupând cealaltă jumătate a litoralului, era *Cyrenaica* ¹⁾ numită astfel de la orașul *Cyrena*, bogata și strălucita cetate a Grecilor din Africa.

Această regiune s'a mai numit de Greci și *Pentapolis*, de la cele cinci orașe, cari constituiau tăria și civilizația elenă în Nordul Africei : *Cyrena*, *Apolonia*, *Barca*, *Teucira* și *Berenice* sau *Hesperis*.

1) Numit mai târziu și *platoul Barcah*.

Cele două regiuni, dominate de Greci, ocupă întregul litoral al Mediteranei; iar de celelalte părți sunt mărginite de imense întinderi de nisipuri, pe cari lumina caldă și strălucitoare a zilei le mai mărește încă.

Dincolo de aceste nisipuri se ridică alte regiuni, nu mai puțin fertile. Este mai întâiu mica oază *Angelah*, spre sud-est, pe drumul caravelor, care merg din interiorul pustiei prin Cairo; apoi spre sud, marea oază *Fezan*, imensă regiune, compusă ea însași din mai multe oaze de o rară fertilitate. Aici cresc cele mai bune curmale din lume. Se crede, că acest ținut ar fi fost locuit de Garamanți ¹⁾. Romanii pe timpul lui Pliniu, numiau această regiune *Fhazania*, de unde i-a rămas actualul nume. În sfârșit, ca trăsură de unire între Fezan și Tripolis, erau oazele Murzuk, Ghadames și Gath, destul de cunoscute de cei vechi.

Cursuri de apă propriu zise, de acelea care să curgă neconținut, nu există în Tri-

1) Herodot,

politania. Unul singur ar putea să poarte titlul de mic fluviu constant. Acesta este *Ued-Magla*, care formează o parte din frontiera despre Tunisia. Restul, destul de numeroase, nu sunt altceva decât niște torente, cari seacă cea mai mare parte din an, sau ale căror ape sunt absorbite de terenurile nisipoase, prin cari și-au format albia. În interior, apele ce se scurg prin văile munților se pierd în nisipuri, fără ca să poată aduce vre-un folos solului ce străbat. De altfel, topografia acestor regiuni nu este destul de bine fixată, și deci nu se știe dacă nu se formează basinuri interioare, prin care se găsesc numeroase fântâni, provenite din apele cari se scurg de prin munți și care sunt de un folos inapreciabil pentru locuitorii sau călătorii pustiei.

Astfel, în vechime, era renumită fântâna lui Apollo din Cyrena, numită de Arabi mai târziu *Ain-el-Şehab*, cuvânt care înseamnă sursă eternă.

Iată și o particularitate caracteristică, în

ceiace privește hidrologia acestei regiuni. Sub stratul nisipos s'au format vine de apă, prin care se scurge apa de pe înălțimi. Această apă iese prin mai multe locuri la suprafață, sub forma unui lac. Se găsesc o mulțime de asemenea lacuri, prin Fezan mai cu seamă. Ele nu prezintă de ordinar decât niște suprafețe mici ¹⁾, sunt înconjurate însă de nisipuri foarte mobile. De obicei, apa lor este sărată, pentru că la fund se află mult carbonat de sodă, amestecat cu clorură de sodiu. Din nefericire, apa din aceste lacuri nu se poate întrebuința, fiind cu neputință de băut.

1) Cel mai important nu trece de un kilometru pătrat de suprafață. Ca adâncime însă ajunge câte odată opt și chiar nouă metri.

Flora și fauna

Producțiunea vegetală a atras în vechime pe Greci în această parte din nordul Africei și acestei bogății i se datorează înflorirea Cyrenei și a celorlalte orașe.

În adevăr, astăzi încă flora din platoul Barcah este remarcabilă. Ea se reprezintă mai cu osebire prin arbori. Pe coline și pe văile care ondulează către mare în terase rotunjite, crește stejarul verde, tuyas și ciprul maiestos, care adumbrește mirtul, e-

glantina și alți arbuști¹⁾. Mai spre nord crește carubierul, un fel de arbore, ale cărui ramuri și foi pot apăra mai multe corturi de arșița soarelui; apoi păduri imense de măslini sălbatici. Prin orașe și prin sate, grădinile de banani, lămâi și portocali, pierșici, migdali și caiși, constituiesc, nu numai înfrumusețarea locului, dar și una din bogățiile ținutului. Fauna din Tripolitania fertilă se îmbogățește cu cultura cerealelor și a viței, iar curmalii se înnumără cu milioanele, mai cu seamă prin oazele din interior, unde constituie nutrimentul în mare parte esențial al nomazilor.

Cu cât înaintezi spre sud, cu atât bandele de nisipuri devin mai largi și prin urmare și vegetația mai săracă. În pustie nu se mai cunosc mai mult de cât cinci sute de specii de plante. Sunt încă întinderi vaste, unde nu se observă nici o urmă de plante. Nisipurile, încălzite de arșița soarelui, ucid orice vegetație.

1) Vivien de St. Martin—op. citat.

Ca și flora, fauna din această regiune este săracă. Animalul de transport este tot cămila,—cel care servește ca aliment, oaia și capra. Ca animale sălbatice, foarte puține. Nici leul nici pantera nu voiesc să părăsească pădurile Atlasului. Șacalul și hiena se arată câteodată, atrase de câte un cadavru. Odinioară boii erau în mare număr, astăzi însă sunt puțini și degenerați, ca și populația care vegetează prin aceste ținuturi.

E t n o g r a f i e

Rasa actuală din Tripolitania se definește ușor. Ea se compune din două elemente arab și berber. Berberii, cei mai vechi și primii ocupanți, și Arabii, cei din urmă. Aceste două popoare nu se deosebesc între ele la prima vedere de cât prin limbă. Berberii nu și-au schimbat limba nici obiceiurile. Numai astfel se poate explica această miraculoasă rezistență la atâtea năvăliri și ocupațiuni de rase deosebite, rezistență unică în istoria neamurilor.

Astăzi încă, după o dominațiune de peste o mie de ani, nu numai că cele două rase nu s'au putut contopi, dar există un fel de ură între dominatori și dominați, iar, de trăiesc în pace, aceasta nu e o pace pornită din inimă, ci un fel de armistițiu. Tipul berber nu se mai recunoaște curat de cât prin ținuturile muntoase. Așa, ei și-au săpat, spre a zice astfel, satele lor în scorborele munților. Pe aici ei practică cu destul talent agricultura, creșterea vitelor și chiar oare cari industrii. Prin unele puncte Arabii sunt considerați astăzi ca streini. Ei nu au dreptul să fie proprietari rurali cel mult pot să cumpere curmali. Oaza Djebel este ocupată numai de Berberi, cari își apără încă și astăzi independența cu o rară energie.

Un alt element etnic în populația tripolitană este cel negru, adus din Sudan. Tipul negru însă nu se poate, nici asimila, nici aclimatiza în Tripolitania. Dacă până acum a perzistat încă, cauza este sclavagiul care, afară de orașul Tripolis, se mai practică încă fără nici o teamă.

În sfârșit, nu trebuie să uităm elementul judaic, vre-o zece mii la număr, rămași aici, după cât se crede, încă din timpul domniei Ptolomeilor. Ei sunt cei mai bogați și, de oarece sunt urgisiți de celelalte popoare, trăiesc în locuri retrase, la adăpost de orice agresiune.

Acolo însă unde diversitatea tipurilor este mai marcantă, este în oaza Fezan. De la turcul european, până la negrul sudanez, Hausa, toate rasele trăiesc înămolite într'o viață degenerată. Se menține încă tipul Arabului pur, cugetător și serios, cu spiritul pornit veșnic spre cercetarea de orizonturi noi; apoi berberul, retras în munți, pe care îl stăpânește de veacuri, agricultor și meseriaș, — Tuaregul nobil, curajos și cum-pătat, — Tibu-l sau Tubu-l, egoist, șiret și frugal, în sfârșit rând, pe rând, toate tipurile populațiunilor negre de la Darfur și până la Senegal.

I s t o r i a

Intre întâii locuitori — Berberi — ai acestei regiuni, și cei din urmă—Arabi—istoria povestește o serie de evenimente, cari, în vechime, și-au avut rolul lor, rol destul de greu în balanța faptelor istorice.

Cicladele și Moreia abia își începuseră viața și nordul Africei strălucea și el de lumina reflectată de acel popor, pornit a înfrumuseța și a idealiza până și cele mai mici manifestațiuni ale vieții.

Se pare că și aici aceeași legendă menține tradiția fundării acelei colonii, demna rivală a Cartagenei. Și aici o seamă de greci „veniți din marea Egee“, ar fi început, și ei, ca și însoțitorii Didonei, prin a cumpăra de la Libyeni mai întâiu o bucată de pământ mică și îngustă, destul numai ca să-i poată adăposti. Mai apoi, ca și Cartaginezii, ei se întinseră puțin câte puțin, împingând pe Berberi tot spre Sud.

Cyrena a fost cumpărată — spune istoria — în anul 631, înaintea erei noastre, adică în secolul VII. Se vede treaba, că acest secol a fost în vechime o epocă de migrațiuni. A trebuit să existe negreșit în acea vreme o nevoie caracteristică pentru călătorii depărtate, și pentru așezăminte comerciale. Altfel, cu greu s'ar putea explica atâtea colonii fondate, toate sau mai toate, într'o aceeași epocă.

Ori-care ar fi adevărul în astă pricină, se știe cu siguranță că Spartanii, Thebanii, Lesbianii, și o mulțime de alte triburi grecești, au găsit în Cyrena prile-

jul de a trăi într'o armonie perfectă, cultivând pământul cu o rară siguranță și folosindu-se de produsele câștigate cu o rară inteligență.

Și doar pace deplină n'au putut afla. La răsărit erau Egiptenii, civilizați — e adevărat — dar invidioși, trufași de puterea lor în timpurile de splendoare și răi. — Egiptenii, cari voiau și ei să-și întindă dominația până în pustia necunoscută și în Etiopia misterioasă.

Intre Grecii din Cyrenaica și Egiptenii de la răsărit pacea n'a durat și nu putea dura multă vreme; iar când în urma unor ostilități, dăunătoare ambelor națiuni, un armistițiu se făcea, Grecii din Cyrena erau nevoiți să țină piept unui vrăjmaș cu mult mai de temut. Acest vrăjmaș venea despre Vest. Erau Cartaginezii, cu care poporul elen n'a putut trăi nicăeri și nici odată în armonie.

Intre Cartagina și Cyrena, între ținutul cucerit de Puni și cel cucerit de Greci, se întindea o câmpie joasă, în mare parte ni-

sipoasă, o bucată de teren neutru, care în timp de ani de zile a fost teatrul unor lupte interminabile între cele două națiuni.

La un moment dat, și una și cealaltă națiune, atacate fiind de vrăjmașii lăturalnici, au simțit în acelaș timp, nu numai nevoia unui armistițiu, ci nevoia unei păci durabile. Terenul în litigiu, câmpia însângerată prin atâtea lupte, trebuia împărțită. Acesta era singurul remediu, prin urmare. Cele două popoare se învoiră.

Intr'o zi doi oameni, plecară la răsăritul soarelui, unul din Cyrena și celalt din Cartagena. Ei trebuiau să meargă, unul în direcția celuilalt și deci trebuiau să se întâlnească la un moment dat. Locul unde erau să se întâlnească era mai dinainte destinat a servi drept frontieră între cele două ținuturi, frontieră peste care nu trebuia să calce nici unul din cele două popoare. Cei doi deputați trebuiau să plătească această onoare cu viața lor. Legenda spune că, spre a sfinți această învoială și a o investi cu aureola inviolabilității, cei doi deputați

—odată ajunși față în față—trebuiau să fie îngropați de vii. Cei doi frați Phileni se devotară. Hotarul fu stabilit și pacea se zidi pe mormântul acestor martiri, sub forma a două altare, ale căror urme se recunosc încă.

Astfel porunciseră zeii.

* * *

Locul unde au fost înmormântați acești doi frați s'a numit multă vreme altarul Philenilor.

De-alungul coastei, de la altarul Philenilor și până la platoul Catabathmon, care despărțea Cyrenaica de Egipt, opt orașe mari au răspândit lumina civilizației în timp de peste opt secole.

Nici o regiune din nordul Africei nu poate rivaliza, atât în frumusețe, cât și în fertilitate cu platoul Barcah, vechea Cyrenaică. Pădurile veșnic înverzite și grădinile îmbălsămite, câmpiile cultivate și de o rară fertilitate, ușurau viața și predispuneau sufletul la fericire și mintea la frumos. Mai

presus de toate, ceiace constituia o adevărată bogăție a acestui ținut era acea plantă cunoscută în vechime sub numele de *silphium*, al cărei suc, considerat ca un panaceu, se vindea foarte scump. Era acest suc, pentru cei antici, nu numai o băutură răcoritoare dintre cele mai delicioase, dar se întrebuița și ca doctorie, ceiace a făcut să se creadă că această plantă nu putea fi alt-ceva de cât *thapsia garganica* a botaniștilor moderni.

Curmalele constituiau, și atunci, ca și astăzi, una din bogățiile acestui ținut. Ca și astăzi o parte se consuma de popor, iar cealaltă se exporta în Grecia europeană, aducând profituri imense.

Cele opt porturi, înșirate pe țărmii Mediteranei, rivalizau între ele ca splendoare și ca bogăție și nu în puține rânduri rapacitatea cartagineză le-a privit cu invidia caracteristică rasei punice. Dar și din această splendoare, ca și din aceia a Cartaginei, nu se mai cunoaște nici o urmă.

N'a mai rămas nimic alt de cât un lung

șir de suspine repetate de valurile triste ale Mediteranei, cari lovesc neconținut niște țărături mute.

Imediat după căderea definitivă a Carthaginei, puterea Romanilor se întinse și peste Cyrenaica. Grecia fusese deja înscrisă pe lista destul de lungă a posesiunilor romane. Cucerirea Cyrenei nu mai era decât o chestie de timp. Ea se efectuează fără nici o greutate.

În timpul imperiului, întreaga regiune, de la altarul Philenilor și până la muntele Catabathmon, frontiera despre Egipt, forma o singură provincie, sub numele de Tripolitania.

Romanii se bucurară până la sfârșitul vieții lor de produsele acestei regiuni și urmele lor se văd încă și astăzi până în Fezan. Se crede că orașul actual Gadames, din oaza ce poartă acest nume, nu este altceva decât resturile orașului Gadames, care înflorea pe timpul lui Sever.

După împărțirea definitivă a imperiului roman, această regiune căzu în imperiul

de răsărit. Influența grecească păru că reînviază în vechea Pentapole, dar această fericire fu de scurtă durată, căci în secolul VII al erei noastre o nouă invazie nimiciri orice urmă din civilizația de odinioară. De două ori, în secolul citat și patru secole în urmă, horde nenumărate de Arabi se năpustiră, cu o furie caracteristică acestei rase, nimiciră orașele și satele și împinseră pe Berberi spre pustie, impunând pretutindeni Coranul.

În secolul al XVI-lea flotele lui Carol Quintul, cruntul vrăjmaș al Otomanilor, cari amenințau Europa, puseră mâna un moment pe Tripolis. Spaniolii însă fură goniți din nou de Turci, cari au rămas stăpâni până astăzi.

Ușă care conduce spre pustia continentului Negru, Tripolitania nu mai prezintă aspectul înverzit și răsător de odinioară. Se vede și astăzi acelaș țărm ca și atunci, dar porturile au pierit și cu dânsele și viața. Pe aceste țărmuri abia dacă mai vegetează ici și colo câte o adunătură de case mes-

chine și schiloade, triste și ironice rămășițe ale splendoarei de odinioară. Sunt și astăzi aceleași păduri, și aceleași grădini, dar se pare că verdele pădurilor e veșted, iar mirosul portocalilor și lămâilor a dispărut.

Fanatismul Arabului, care a subordonat totul credinței lui, a făcut să se pară că aceeași regiune este vrăjmașa oricărei idei de progres și de cultură.

Viața de astăzi din Tripolitania, față cu viața de acum două mii de ani, prezintă cel mai desăvârșit contrast.

— SFÂRȘIT —

1790

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
TURDA

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

Catalogul lor va fi ca și o descriere a vieții tale proprii.

5.

Cine a învățat o limbă streină, nu trebuie să înceteze de a citi în ea și nu anume numai spre a nu o uită, ci mai mult pentru aceasta: învățăm să citim mai îngrijit și mai fin în o limbă streină, adesea, mai bine decât în a noastră. Simțul pentru forma unei limbi crește mai repede, când, la început, tocmai forma ne face o oare care greutate.

6.

Nu este nevoie întotdeauna ca să citim ceia ce toată lumea citește. Sunt adesea cărți despre cari azi toată lumea vorbește, iar la anul sunt date uitărei.

Este bine însă din timp în timp a cercetă o carte veche, căci cu ea ne apare cu totul alte timpuri și feluri de a gândi.

Intreabă-te ce cărți au fost dragi moșului tău! Poate tocmai acelea sunt din nou pline de miez și pentru tine.

7.

Cărți, care se vede că au fost scrise pe îndeletele, cer a fi tot astfel citite, căci în altfel intervine dela început o nepotrivire între ritmul cititorului și al scriitorului.

8.

Trebuiește a ne sili să citim din vreme în vreme și cărți serioase și grele: prin aceasta se întăresc muschii mintali. Este un semn de ușuratecă menajare, că germanii citesc așa de puțin pe mării lor cugetători și oratori.

9.

În tinerețe este bine a face rezumate din unele cărți și a extrage câte ceva spre a le resimți la o nouă citire. Mai târziu este bine ca, la urmă, alături de tabla de materii tipărită, să ne adăogăm una personală, spre a găsi repede ceia ce ne-a impresionat mai mult.

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

Nu sunt de învinuit sublinierile cu creionul, cu toată lipsa lor de estetică. Copiii tăi vor vedea mai târziu după aceste sublinieri, ceiace ți-a fost prețios sau în doelnic.

10.

Când ajungi într'un oraș mare, mergi în sala de lectură a bibliotecii publice și plimbă-te liniștit și tăcut în fața rafturilor cu cărți, spre a-ți face o idee de ceea ce se află acolo!

Este o mare deosebire între o carte văzută și una, despre a cărei existență se știe numai de prin alte cărți.

11.

Ar trebui să se citească mai mult în școală, spre a ne învăța a citi și a citi cu glas tare. Când eram licean, profesorul de istorie ne citea bucăți din Archenholz, Niebuhr, Mommsen și Treitschke, spre a preîntâmpina întâia spaimă de acești autori.

El putea citi bine, cu glas tare, pentru că înțelegea.

La citirea cu glas tare se putea observa dacă scriitorul posedă limba.

12.

Cât citesc o carte trebuie să iau seama la autor, căoi el însuși vorbește cu mine. Omul, ale cărui vorbe le sorb în minte-mi, nu trebuie să-mi rămâe indiferent.

Nu găsesc o persoană vie într'o carte, — o așez la loc înainte de a o isprăvi.

Caut înțelegerea, caracterul, modul său de a concepe lumea sau felul său de a vedea, spiritual.

Despre aceasta însă, că-l cercetăm, scriitorul nu trebuie să știe la scrierea cărții sale.

2 lei

După rev. „RAMURI“

Cereți catalogul „Bibliotecii pentru toți“, care cuprinde peste 850 de numere.